

แนวทางการพัฒนาระบบการเลือกของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อ
ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2561
Guidelines to Develop the Party-List System of Member of the House of Representatives under
the Organic Act on the Election of Member of the House of Representatives B.E. 2561 (2018).

นภัทร ภักดีสรวิชัย¹, ปากิน เจริญนนทสิทธิ์² และณัฐกานต์ เวชพันธ์³

Naphat Phakdisorawit¹, Pakin Jaroennonthasit² and Natthakan Vejchapunth³

^{1,2}อาจารย์ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก

³นักศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขากฎหมายและการบริหาร คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก

^{1,2}Lecturer from the Faculty of Law Krirk University

³Doctoral Student of Philosophy Program Law and Administration Faculty of Law Krirk University

Corresponding Author Email: tophthree3@hotmail.com

Received: 17 November 2021

Revised: 17 December 2021

Accepted: 25 December 2021

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวทางในการพัฒนาและเปรียบเทียบระบบการเลือกตั้ง วิธีการได้มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2561 ของประเทศไทยและต่างประเทศ โดยการศึกษาเอกสารข้อมูลทางวิชาการที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศ และประเทศเยอรมนี และเพื่อเป็นข้อเสนอแนะให้แก้ไขปรับปรุงพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2561 ตลอดจน การกำหนดให้คณะกรรมการการเลือกตั้งเป็นผู้ออกระเบียบวิธีการปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการเลือกตั้งทั้งระบบให้มีความเหมาะสมถูกต้อง จากการศึกษาพบว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งสองประเภทยังคงยึดหลักการการออกเสียงลงคะแนนโดยตรงและลับ โดยการลงคะแนนเลือกตั้งแต่ละแบบต้องแยกกัน โดยใช้ระบบอิเล็กทรอนิกส์หรือวิธีการอื่นตามความเหมาะสมแก่การอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้มีสิทธิเลือกตั้ง อีกทั้งระบบการเลือกตั้งของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่กล่าวมา จะไม่ทำให้พรรคการเมืองขนาดใหญ่ได้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเกินจริง และจะเป็นประโยชน์แก่พรรคการเมืองขนาดกลางและเล็ก มีแนวโน้มที่จะนำไปสู่การมีรัฐบาลผสมที่เอื้อต่อบรรยากาศการปรองดองลดความขัดแย้งทางการเมือง และหากประเทศไทยจะนำความคิดเรื่องระบบการเลือกตั้งจากต่างประเทศมาปรับใช้นั้น จะต้องนำเอาแบบเพียงรูปแบบที่เน้นคุณค่าพื้นฐานของหลักการเกี่ยวกับสิทธิเลือกตั้งที่ต้องเคารพและยอมรับ ย่อมนำไปสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาที่เป็นปัญหาในทางการเมือง ตลอดจน บรรดาการจัดโครงสร้างสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับแนวความคิดที่ยอมรับว่าอำนาจสูงสุดในการปกครองนั้นเป็นของประชาชนย่อมเป็นแนวทางที่เหมาะสมกว่าในการจะพัฒนาไปสู่สังคมที่มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

คำสำคัญ: แนวทางการพัฒนา, ระบบการเลือกตั้ง, สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร

Abstract

This academic article is a study and analyze guidelines for the development and comparison of the electoral system. The Source of Members of the House of Representatives on a party list form according to The Organic Act on the Election of Members of the House of Representatives, B.E. 2561, with information from Thai law and German law. As a suggestion to amend The Organic Act on the Election of Members of the House

of Representatives, B.E. 2561, as well as requiring The Election Commission to issue operating procedures relating to the entire election process to ensure appropriateness and accuracy. Studies have shown that both types of MPs still adhere to direct and secret voting principles. By voting in each election must be separate by using electronic systems or other methods as appropriate to facilitate the voters. In addition, the electoral system of the members of the House of Representatives mentioned above will not exaggerate large political parties and will benefit small and medium political parties tends to lead to a coalition government that facilitates an atmosphere of reconciliation and reduces political conflict. and If Thailand adopts the idea of a foreign election system It must adopt only a model emphasizing the fundamental values of electoral principles. That must be respected and accepted would lead to a solution to a problem in politics as well as the organization of various political institutions in accordance with the concept that the supreme power of government belongs to the people would be a more appropriate approach to develop into a truly democratic society.

Keywords: Guidelines Develop, Election, Member of the House of Representatives

บทนำ

ประเทศไทย ใช้ระบบการเลือกตั้งมาแล้วหลายรูปแบบ ทั้งแบบแบ่งเขตเรียงเบอร์ แบบแบ่งเขตเบอร์เดียว แบบมีบัญชีรายชื่อ และไม่มีบัญชีรายชื่อแบบบัญชีรายชื่อเดียว แบบบัญชีสัดส่วน และแบบจัดสรรปันส่วนผสม ระบบการเลือกตั้งที่กล่าวมานี้เริ่มใช้มาตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ลงวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2540 ได้มีการใช้ระบบเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อเป็นครั้งแรก ซึ่งปรากฏตามมาตรา 99 (ราชกิจจานุเบกษา, 2540) โดยเป็นระบบการเลือกตั้งที่มีลักษณะเป็นระบบพรรคการเมือง และพรรคการเมืองจัดทำบัญชีรายชื่อผู้สมัครตามจำนวนที่กฎหมายระบุโดยการแบ่งเป็นบัญชีการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ จำนวน 100 คน ซึ่งบุคคลในรายชื่อจะอยู่ในลำดับใดนั้น ขึ้นอยู่กับแต่ละพรรคเป็นผู้ดำเนินการกำหนดลงในบัญชีของพรรคการเมือง และประชาชนมีสิทธิลงคะแนนเลือกตั้งพรรคการเมืองพรรคใดพรรคหนึ่งเท่านั้น ไม่มีสิทธิเลือกผู้สมัครโดยตรงจากในบัญชีรายชื่อบุคคลของพรรคได้ อีกทั้ง การจัดสรรที่นั่งในสภาผู้แทนราษฎรก็จะเป็นไปตามลำดับบัญชีรายชื่อของแต่ละพรรค และจำนวนผู้แทนที่มีในเขตเลือกตั้งนั้น ตลอดจน การเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อ จึงเปรียบเสมือนการเลือกพรรคการเมือง โดยพรรคการเมืองที่จะได้รับเลือกมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อได้ต้องได้รับเสียงจากผู้ออกเสียงเลือกตั้งไม่น้อยกว่าร้อยละห้าของผู้ที่มาใช้สิทธิเลือกตั้ง เรานิยมเรียกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อว่า “ปาร์ตี้ลิสต์” (นรนิติ เศรษฐบุตร, 2563) ต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 ลงวันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2550 ได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อ ซึ่งปรากฏอยู่ในมาตรา 95 โดยใช้ระบบสัดส่วนโดยระบบดังกล่าวจะคล้ายระบบบัญชีรายชื่อ แต่จะไม่ใช้บัญชีเดียวทั่วประเทศ แบ่งเป็นบัญชีรายชื่อ จำนวน 80 คน โดยเป็นการจัดแบ่งพื้นที่ประเทศออกเป็น 8 กลุ่มจังหวัด โดยในแต่ละกลุ่มจังหวัดเป็นเขตเลือกตั้ง และแต่ละเขตเลือกตั้งให้มีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้สิบคน ต่อมาภายหลังได้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พุทธศักราช 2554 ลงวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ. 2554 ซึ่งปรากฏในมาตรา 93 ได้มีการกลับไปใช้ระบบบัญชีรายชื่อบัญชีเดียว โดยบัญชีการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ จำนวน 125 คน และคำนวณสัดส่วนคะแนนผู้สมัครรับเลือกตั้งตามบัญชีรายชื่อของแต่ละพรรคการเมืองที่ได้รับการเลือกตั้งมารวมกันทั้งประเทศแล้ว และนำมาคำนวณเพื่อแบ่งจำนวนผู้ที่ได้รับเลือกของแต่ละพรรคการเมืองเป็นสัดส่วนที่สัมพันธ์กันโดยตรงกับ

จำนวนคะแนนรวมข้างต้น โดยให้ผู้สมัครรับเลือกตั้งซึ่งมีรายชื่อในบัญชีรายชื่อของแต่ละพรรคการเมืองได้รับเลือกตามเกณฑ์คะแนนที่กำหนดได้เรียงตามลำดับหมายเลขในบัญชีรายชื่อของพรรคการเมือง

ต่อมาได้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ลงวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2560 ซึ่งปรากฏในมาตรา 83 กำหนดให้มีบัญชีการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อ จำนวน 150 คน โดยที่มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อจะมาจากการคำนวณคะแนนจากการเลือกตั้งแบบแบ่งเขตเลือกตั้งเพียงอย่างเดียว ทำให้การคำนวณนั้นมีความซับซ้อนกว่าทุกครั้งที่ผ่านมา เมื่อพิจารณาถึงระบบเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อของประเทศไทย ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 แก้ไขรัฐธรรมนูญเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พุทธศักราช 2554 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้มีการเปลี่ยนแปลง ปรับปรุง แก้ไข ให้ทันต่อสถานการณ์ และหากพิจารณาถึงการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อในปัจจุบัน ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาตรา 83 ประกอบกับพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2561 มาตรา 128 ซึ่งทำให้เห็นว่าประชาชนไม่ได้มีโอกาสเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อ แต่จะนำคะแนนที่ได้มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากระบบแบ่งเขตมาใช้เป็นฐานในการคำนวณ และการคำนวณสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบัญชีรายชื่อ ซึ่งการได้มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีชื่อดังกล่าว พบว่า มีปัญหาและจุดบกพร่องที่ส่งผลให้คะแนนขั้นต่ำของพรรคการเมืองที่จะได้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อไม่มีวิธีการกำหนดและความชัดเจนของการได้มา อีกทั้ง การคำนวณจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อ (Party List) ตามมาตรา 128 ของพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2561 ซึ่งเป็นมาตราที่เขียนสูตรคณิตศาสตร์ด้วยภาษานิติศาสตร์ที่แม้แต่คณะกรรมการการเลือกตั้ง (กกต.) ก็ไม่สามารถชี้แจงถึงสูตรคำนวณคะแนนได้อย่างชัดเจน ทำให้เกิดปัญหาของการได้มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อ ตลอดจน ข้อถกเถียงในกลุ่มนักวิชาการ และประชาชนทั่วไป อีกทั้งการได้มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีชื่อดังกล่าว ประชาชนก็ไม่สามารถเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในระบบแบ่งเขตให้แตกต่างไปจากการเลือกตั้งพรรคการเมืองได้ และอาจทำให้การตัดสินใจเลือกผู้สมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบแบ่งเขตคนใดคนหนึ่งเป็นการบังคับใช้เลือกพรรคการเมืองนั้นไปโดยปริยาย ทั้งที่ประชาชนบางคนอาจไม่ได้ชื่นชอบนโยบายของพรรคการเมืองที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรคนนั้นสังกัดก็ตาม

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้มีการนำเอาระบบการเลือกตั้ง แบบระบบจัดสรรปันส่วนผสม และได้นำหลักเกณฑ์ของประเทศเยอรมนีบางส่วนมาใช้ ซึ่งเป็นระบบที่เรียกว่า “เลือกตั้งแบบผสมการแบ่งเขตกับสัดส่วน” (Mixed-Member Proportional: MMP) โดยระบบการเลือกตั้งแบบระบบสัดส่วนผสมของประเทศเยอรมนี เป็นรูปแบบที่ซับซ้อนมากที่สุด และมีวิธีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของประเทศเยอรมนี ซึ่งแบ่งออกเป็นสองประการ กล่าวคือ ประการแรก ยังคงมีระบบการเลือกตั้งทั้ง 2 แบบ คือ ทั้งระบบแบบแบ่งเขตและแบบบัญชีรายชื่อเหมือนเดิม เพียงแต่ปรับสัดส่วนใหม่ ไม่ให้มีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้ง 2 แบบห่างกันมากนัก และประการที่สองคือ วิธีการลงคะแนนบัตรเลือกตั้ง เลือกได้สองแบบ โดยมีแบบแบ่งเขตเลือกตั้งและแบบบัญชีรายชื่อ ซึ่งหากเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบแบ่งเขตได้เท่าไร ก็ถือเป็นจำนวนที่ได้แน่นอนเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ยังมีข้อแตกต่างระหว่างประเทศเยอรมนีกับประเทศไทยตรงที่การโหวตเลือกพรรคของประเทศเยอรมนีเป็นการเลือกพรรคที่ชนะ ส่วนของไทยนำคะแนนไปคำนวณจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อ เพื่อศึกษาการได้มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อของประเทศไทยและประเทศเยอรมนีดังกล่าว มีข้อแตกต่างอันเป็นสาระสำคัญระหว่างระบบบัญชีรายชื่อของสภาผู้แทนราษฎรทั้งสองประเทศ โดยมีรูปแบบหรือวิธีการในการลงคะแนนเสียงของผู้มีสิทธิเลือกตั้งซึ่งมีทั้งในส่วนที่เหมือนและคล้ายกัน ดังนั้น ประเทศไทยได้นำเอาระบบบางส่วนของประเทศเยอรมนีมาปรับใช้ จึงควรศึกษาสภาพปัญหาของระบบการเลือกตั้งในปัจจุบัน และการศึกษาวิเคราะห์ เพื่อหาข้อดี ข้อเสีย การได้มาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบ

บัญชีรายชื่อของประเทศไทย ตลอดจน การนำเอาระบบการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อของประเทศไทยมาวิเคราะห์เป็นแนวทางในการพัฒนาและข้อเสนอแนะระบบเลือกตั้งสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อของประเทศไทยต่อไป

บทวิเคราะห์

การวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาระบบการเลือกของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2561 โดยการเปรียบเทียบกับรัฐธรรมนูญในแต่ละฉบับของไทยและรัฐธรรมนูญในต่างประเทศ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. วิธีการได้มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อของประเทศไทยและประเทศเยอรมนี

สำหรับประเทศเยอรมนีในปัจจุบันใช้ระบบเลือกตั้งแบบเฉพาะของตนเอง และเป็นต้นแบบของระบบเลือกตั้งของประเทศอื่น ๆ จนได้รับการขนานนามว่าเป็น “ระบบเยอรมัน” ระบบการเลือกตั้งซึ่งเรียกว่า “ระบบสัดส่วนผสม” Mixed Member Proportional (MMP) ภายหลังจากประเทศไทย ได้นำเอาแนวความคิดที่จะนำระบบเลือกตั้งเยอรมันมาปรับใช้กับประเทศไทย ตั้งแต่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 1) พุทธศักราช 2554 และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มาใช้ในเชิงรูปธรรม ดังนั้น ระบบการเลือกตั้งของเยอรมันแบบบัญชีรายชื่อมีความน่าสนใจ อีกทั้งประเทศไทยมีความพยายามจะนำมาปรับใช้หลายครั้งแต่ไม่สำเร็จ เหตุใดระบบการเลือกตั้งของประเทศเยอรมันจึงมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบเลือกตั้งของประเทศไทย จึงได้ทำการศึกษาเปรียบเทียบระบบสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อระหว่างประเทศไทยและประเทศเยอรมนี และข้อดี ข้อเสียของระบบสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อ ซึ่งในระบบเลือกตั้งของประเทศเยอรมนีและประเทศไทยจะใช้ระบบสัดส่วนผสม แต่เป็นระบบผสมที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ประเทศเยอรมนีใช้ระบบผสมแบบ “สัดส่วนผสม” แต่ประเทศไทยใช้ระบบ “แบบจัดสรรปันส่วน” ซึ่งมีความแตกต่างกันในระบบการคิดคะแนน กล่าวคือ การคิดคะแนนของระบบสัดส่วนผสม Mixed Member Proportional (MMP) ของประเทศเยอรมนี เป็นระบบผสมระหว่าง 1) ระบบเสียงข้างมากธรรมดา มีวิธีคิดคะแนนแบบเสียงข้างมากธรรมดา First past the post System (FPTP) ซึ่งใช้ในผู้แทนแบบแบ่งเขต และ 2) ระบบสัดส่วนซึ่งใช้ในสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อ แต่สำหรับประเทศไทยก็เป็นระบบผสมระหว่าง 1) ระบบเสียงข้างมากธรรมดา มีวิธีคิดคะแนนแบบเสียงข้างมากธรรมดา First past the post System (FPTP) ซึ่งใช้ในสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบแบ่งเขต และ 2) ระบบสัดส่วนซึ่งใช้ในสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อเช่นเดียวกัน แต่มีข้อแตกต่างกันดัง ต่อไปนี้

1) ระบบการเลือกตั้งประเทศเยอรมนีใช้คะแนนในระบบบัญชีรายชื่อเป็นตัวกำหนดที่นั่ง (โควตา) ทั้งหมดในสภาของแต่ละพรรคการเมือง ส่วนระบบของไทยคะแนนเสียงแบบบัญชีรายชื่อเป็นตัวกำหนดที่นั่งในสภาผู้แทนราษฎรเฉพาะที่นั่งในส่วนของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อของแต่ละพรรคการเมืองได้รับเท่านั้น ส่วนคะแนนในระบบบัญชีรายชื่อในระบบเยอรมันจึงเป็นตัวกำหนดที่นั่งในสภาทั้งหมดของแต่ละพรรคการเมืองว่าจะได้ไม่เกินกว่านี้แต่สำหรับระบบเลือกตั้งของไทย คะแนนเสียงในระบบบัญชีรายชื่อที่แต่ละพรรคการเมืองได้รับไม่ใช่ตัวกำหนดจำนวนที่นั่งทั้งหมดในสภาของแต่ละพรรคการเมือง กล่าวคือ เป็นตัวกำหนดที่นั่งเฉพาะในส่วนของผู้แทนแบบบัญชีรายชื่อเท่านั้น

2) เมื่อระบบการเลือกตั้งประเทศเยอรมนีใช้คะแนนในระบบบัญชีรายชื่อเป็นตัวกำหนดโควตาที่นั่งในสภาทั้งหมดที่แต่ละพรรคการเมืองได้รับ จึงอาจเกิดสภาพปัญหาที่นั่งส่วนเกินและปัญหาที่นั่งขาดได้ เนื่องจากจำนวนผู้แทนในระบบแบ่งเขตอาจเกินจำนวนโควตาที่พรรคการเมืองได้รับสำหรับการเลือกตั้งในครั้งนั้น ซึ่งปัญหาทั้งดังกล่าวส่งผลต่อจำนวนที่นั่งที่แน่นอนในการกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือกฎหมาย ดังนั้น จำนวนผู้แทนทั้งหมดในสภาจึงอาจมีมากกว่าหรือน้อยกว่าจำนวนที่กำหนดไว้ แต่สำหรับประเทศไทยเนื่องจากระบบคิดคะแนนเสียงในระบบบัญชีรายชื่อไม่ได้เป็นตัวกำหนดจำนวนที่นั่งในสภาทั้งหมด โดยเป็นระบบคิด

มากกว่าสังกัดพรรคการเมือง	สมาชิกวุฒิสภา มีส่วนร่วมเลือกนายกรัฐมนตรีด้วย	เนื่องจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้นที่ เป็นผู้เลือกผู้นำซึ่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้งของประชาชน
---------------------------	---	---

3. แนวทางในการพัฒนาและข้อเสนอแนะในการปรับปรุงระบบการได้มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2561

สำหรับประเทศไทยจะนำความคิดเรื่องระบบการเลือกตั้งแบบประเทศเยอรมนีมาพัฒนาใช้กับการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรนั้น หากจะเป็นการนำเข้ามาแต่เพียง “รูปแบบ” หรือ “เทคนิค” โดยยังคงไม่พิจารณาถึงคุณค่าพื้นฐานของหลักการเกี่ยวกับสิทธิการเลือกตั้งที่ต้องเคารพและยอมรับเสียงของประชาชน ย่อมไม่อาจนำไปสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาที่เรื่อร้งในทางการเมืองของประเทศไทยได้ในทางตรงข้าม หากยอมรับคุณค่าของสิทธิเลือกตั้งอย่างจริงจังและพัฒนากระบวนการเลือกตั้งให้สอดคล้องกับแนวความคิดที่ยอมรับว่าอำนาจสูงสุดในการปกครองนั้นเป็นของประชาชนย่อมเป็นแนวทางที่เหมาะสม อีกทั้งวิธีการคำนวณการได้มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของประเทศไทยควรประกอบด้วยสมาชิกจำนวน ตั้งแต่ 450 ถึง 500 คน มาจากการเลือกตั้งแบบแบ่งเขต 300 คน และมาจากการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อจำนวนตั้งแต่ 150 คน ถึง 200 คน ซึ่งได้นำเอาระบบการเลือกตั้งแบบผสมการแบ่งเขตกับสัดส่วน Mixed Member Proportional (MMP) ของประเทศเยอรมนีมาเป็นแนวทางในการพัฒนาระบบวิธีการคำนวณ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

- 1) การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบแบ่งเขต ให้ผู้มีสิทธิเลือกตั้งออกคะแนนเสียงได้เขตละหนึ่งคน
- 2) การคำนวณเกณฑ์จำนวนราษฎรต่อสมาชิกหนึ่งคนให้นำจำนวนราษฎรทั้ง ประเทศตามหลักฐานการทะเบียนราษฎรที่ประกาศในปีสุดท้ายก่อนปีที่มีการเลือกตั้งเฉลี่ยด้วยจำนวนสมาชิก 300 คน
- 3) จำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของแต่ละจังหวัดจะมีให้คำนวณ กล่าวคือ ก) นำจำนวนราษฎรต่อสมาชิกหนึ่งคนที่คำนวณได้มาเฉลี่ยจำนวนราษฎรในจังหวัดนั้น จังหวัดใดมีราษฎรไม่ถึงเกณฑ์จำนวนราษฎรต่อสมาชิกหนึ่งคนให้มีสมาชิกสภาราษฎรได้จังหวัดละหนึ่งคน จังหวัดใดมีราษฎรเกินเกณฑ์จำนวนราษฎร ต่อสมาชิกหนึ่งคนให้มีสมาชิกในจังหวัดนั้นเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งคน ข) เมื่อได้จำนวนสมาชิกของแต่ละจังหวัดแล้ว ถ้าจำนวนสมาชิกยังไม่ครบ 300 คน จังหวัดใดมีเศษที่เหลือจากการคำนวณมากที่สุด ให้จังหวัดนั้นมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งคน และให้เพิ่มสมาชิกตามวิธีดังกล่าว แก่จังหวัดที่มีเศษที่เหลือจากการคำนวณในลำดับรองลงมาตามลำดับจนครบจำนวน สองร้อยห้าสิบ ค) จังหวัดใดมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้ไม่เกินหนึ่งคน ให้ถือเขตจังหวัดเป็นเขตเลือกตั้งและจังหวัดใดมีการเลือกตั้งสมาชิกได้เกินหนึ่งคน ให้แบ่งเขตจังหวัดออกเป็นเขตเลือกตั้งมีจำนวนเท่าจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่จะมีได้ ในจังหวัดนั้น โดยจัดให้แต่ละเขตการเลือกตั้งมีจำนวนสมาชิกหนึ่งคน และในกรณีที่จังหวัดใดมีการแบ่งเขตเลือกตั้งมากกว่าหนึ่งเขต ต้องแบ่งพื้นที่ของเขตเลือกตั้งแต่ละเขตให้ติดต่อกัน และต้องให้จำนวนราษฎรในแต่ละเขตใกล้เคียงกัน

ดังนั้น วิธีการคำนวณในการได้มาสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบแบ่งเขตยังคงใช้รูปแบบเดิมที่ประชาชนมีความคุ้นเคยกันดีแล้ว แต่ได้ลดจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบเขตลง เท่านั้น ในส่วนการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อระบบใหม่ผู้มีสิทธิเลือกตั้งมีสิทธิลงคะแนนผู้สมัครรับเลือกตั้งที่พรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองจัดทำขึ้นโดยให้มีสิทธิออกเสียง

ลงคะแนนเลือกบัญชีรายชื่อเพียงบัญชีเดียว นอกจากนี้ เพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการตัดสินใจโดยพรรคหรือกลุ่มกับเสียงที่แท้จริงของประชาชนในการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อระบบใหม่ อาจระบุด้วยว่าต้องการให้ผู้ใดที่มีชื่อในบัญชีรายชื่อนั้นหนึ่งคนได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นต้น

สรุป

ระบอบประชาธิปไตยของทุกประเทศ ซึ่งพรรคการเมืองถือเป็นสถาบันทางการเมืองของประชาชนในการแสดงออกถึงการมีส่วนร่วมในการปกครองในฐานะเจ้าของประเทศ มีบทบาทหน้าที่ในฐานะตัวกลางในการเชื่อมโยงประชาชน กลุ่มทางสังคมกลุ่มผลประโยชน์ และสมาชิกพรรคเข้ากับสถาบันที่ใช้อำนาจทางการเมือง เช่น รัฐบาล รัฐสภา เป็นต้น (Hofmeister Wilhelm and Karsten Grabow, 2011) ดังนั้นพรรคการเมืองต้องจัดองค์กรภายในและออกข้อบังคับให้สอดคล้องกับหลักการพื้นฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งไม่ขัดต่อสถานะและการปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และมีหน้าที่พิทักษ์ผลประโยชน์ของชาติและประชาชน ส่วนคณะกรรมการบริหารพรรคการเมือง มีหน้าที่ดำเนินกิจการของพรรคการเมืองให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ และข้อบังคับพรรคการเมือง และต้องส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตยในพรรคการเมืองด้วย นอกจากนี้ เพื่อให้บุคคลที่พรรคการเมืองคัดสรรให้ลงสมัครรับเลือกตั้ง มีความเป็นตัวแทนที่สะท้อนเจตจำนงของประชาชนและสมาชิกพรรคอย่างแท้จริงในการพิจารณาส่งผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งแบบแบ่งเขต เลือกตั้งและแบบบัญชีรายชื่อ พรรคการเมืองต้องจัดให้มีการหยั่งเสียงของประชาชน หรือสมาชิกพรรคการเมืองในเขตเลือกตั้งหรือในภาคนั้น ๆ ก่อน (วุฒิสาร ตันไชย และสตีธร ธนาธิโรชิต, 558) การสร้างดุลอำนาจภายในรัฐสภา: บทสังเคราะห์และ ข้อเสนอแนะสำหรับการปฏิรูปรัฐสภาของประเทศไทย ดังนั้น การสร้างความสมดุลระหว่างสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งถูกออกแบบให้เป็นสภาการเมืองเสียงข้างมากของพรรคการเมืองที่ชนะการเลือกตั้ง มีอำนาจจัดตั้งรัฐบาล ควบคุมรัฐบาล และถอดรัฐบาล กับวุฒิสภาซึ่งถูกออกแบบให้เป็นสภาพหุนิยมของพลเมืองหลากหลายอาชีพ เพื่อทำหน้าที่ตีวงมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนของสังคมที่ไม่ได้สังกัดพรรคให้เข้ามาใช้อำนาจถ่วงดุลกับสภาผู้แทนราษฎร

ส่วนระบบการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบเดิมเป็นระบบที่ทำให้พรรคการเมืองใหญ่ได้คะแนนเกินกว่าความนิยมที่ประชาชนลงคะแนน โดยแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว จะพยายามปรับระบบให้สมดุลระหว่างความนิยมที่ประชาชนที่มีในพรรคการเมืองและจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่พรรคได้อย่างแท้จริง โดยใช้การเลือกตั้งระบบผสมระหว่างสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบแบ่งเขตที่การคิดคำนวณจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่แต่ละพรรคได้รับเป็นไปตามสัดส่วนคะแนนที่ได้รับจากบัญชีรายชื่อประกอบกับวิธีการคำนวณการได้มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของประเทศไทยควรประกอบด้วยสมาชิกจำนวนตั้งแต่ 450 ถึง 500 คน มาจากการเลือกตั้งแบบแบ่งเขต 300 คน และมาจากการเลือกตั้งแบบบัญชีรายชื่อจำนวนตั้งแต่ 150 คน ถึง 200 คน ซึ่งได้นำเอาระบบการเลือกตั้งแบบผสมการแบ่งเขตกับสัดส่วน Mixed Member Proportional (MMP) ของประเทศเยอรมนีดังกล่าวข้างต้น ในกรณีที่บัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองใดได้คะแนนเป็นสัดส่วนที่ทำให้ได้รับการจัดสรรสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ก็ให้ดำเนินการจัดสรรให้พรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองนั้นเป็นจำนวนตามสัดส่วนที่ได้ โดยให้ผู้มีชื่อในบัญชีรายชื่อที่ประชาชนเลือกซึ่งได้รับคะแนนมากที่สุดเรียงไปตามลำดับเป็นผู้ได้รับเลือกตั้ง และให้คณะกรรมการการเลือกตั้งประกาศรายชื่อตามบัญชีรายชื่อที่ได้มีการเรียงลำดับแล้วของพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองนั้น

ทั้งนี้ การคิดคำนวณเพื่อหาจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่แต่ละพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองจะมีให้ดำเนินการดังนี้

1) ให้นำคะแนนเสียงจากบัญชีรายชื่อทั้งหมดมารวมกันเพื่อคำนวณหาจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรตามสัดส่วนของแต่ละพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองนั้นจะมีได้ทั่วประเทศ

2) ให้นำจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบแบ่งเขตเลือกตั้งของแต่ละพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองที่ได้รับเลือกตั้ง มาเทียบกับจำนวนของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมดที่พรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองนั้นจะมีได้ เพื่อคำนวณให้ได้จำนวนสมาชิกแบบบัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองนั้นทั้งหมด

3) ในกรณีที่จำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของแต่ละพรรคการเมือง หรือกลุ่มการเมืองนั้น ได้รับเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งทุกเขตรวมกัน ให้เพิ่มสมาชิกจากบัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองนั้นจนเท่าจำนวนสัดส่วนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่คำนวณได้

4) ในกรณีที่จำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของแต่ละพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองจะมีได้มีจำนวนเท่ากับหรือน้อยกว่าจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่พรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองนั้นได้รับเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งทุกเขตรวมกันให้พรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองนั้นมีจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเฉพาะที่ได้รับเลือกตั้งจากเขตเลือกตั้ง

5) ในกรณีที่จำนวนสมาชิกแบบบัญชีรายชื่อที่คำนวณได้ รวมกันมากกว่าสองร้อยให้ปรับลดจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อของแต่ละพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองลงตามสัดส่วนให้รวมกันเป็นสองร้อยคน

6) การจัดสรรสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรให้กับบัญชีรายชื่อของพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองในแต่ละภาคให้คำนวณเฉลี่ยสัดส่วนคะแนนเสียงของพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองที่ได้รับในภาคนั้นกับคะแนนเสียงรวมทั้งประเทศของพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองนั้น

7) สูตรคำนวณการได้มาของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร กล่าวคือ (ก) เอาคะแนนรวมของทุกพรรคการเมืองที่ส่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อหาร 500 เป็นคะแนน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พึงมี (ข) เอาคะแนน สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พึงมีไปหาร คะแนนของแต่ละพรรคการเมืองเป็นจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พึงมีของแต่ละพรรคการเมือง (ค) เอาจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรพึงมี ไปลบกับจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบแบ่งเขตเป็นจำนวนสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อของแต่ละพรรค (ง) จัดสรรสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรบัญชีรายชื่อตามจำนวนเต็มก่อน ถ้าไม่ครบให้เอาเศษมาเรียงกันจากมากไปน้อย จัดสรรสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่เหลือให้พรรคละ 1 คน จนครบ 200 คน

สำหรับการออกเสียงลงคะแนนเพื่อเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั้งสองประเภทยังคงยึดหลักการการออกเสียงลงคะแนนโดยตรงและลับ โดยการลงคะแนนเลือกตั้งแต่ละแบบต้องแยกกันโดยใช้ระบบอิเล็กทรอนิกส์หรือวิธีการอื่นตามความเหมาะสมแก่การอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้มีสิทธิเลือกตั้ง อีกทั้งระบบการเลือกตั้งของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่กล่าวมา จะไม่ทำให้พรรคการเมืองขนาดใหญ่ได้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเกินจริง และจะเป็นประโยชน์แก่พรรคการเมืองขนาดกลางและเล็ก มีแนวโน้มที่จะนำไปสู่การมีรัฐบาลผสมที่เอื้อต่อบรรยากาศการปรองดองลดความขัดแย้งทางการเมือง

ดังนั้น จากการศึกษาในเรื่องการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแห่งสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนีโดยสังเขปทั้งระบบ จึงนำไปสู่ข้อสังเกตที่ว่าบรรดากระบวนกรต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและเกี่ยวข้องกับการเลือกตั้งล้วนแล้วแต่อยู่บนฐานคิดของเรื่องสิทธิเลือกตั้งที่กฎหมายพื้นฐานได้รับรองเอาไว้ว่าจะต้องเป็นไปโดยทั่วไป เสรี โดยตรง เสมอภาคและลับ ดังที่ได้กล่าวนี้ หากประเทศไทยจะนำความคิดเรื่องระบบการเลือกตั้งแบบประเทศเยอรมนีมาปรับใช้นั้น โดยการนำเอาแม้แต่เพียงรูปแบบ หรือเทคนิค และยังคงละเอียดหรือไม่สนใจคุณค่าพื้นฐานของหลักการเกี่ยวกับสิทธิเลือกตั้งที่ต้องเคารพและยอมรับ ย่อมไม่อาจนำไปสู่แนวทางการแก้ไขปัญหาที่เป็นปัญหาในทางการเมืองของประเทศไทยมาอย่างยาวนานได้ ในทางตรงข้าม หากยอมรับคุณค่าของสิทธิเลือกตั้งอย่างจริงจังและพัฒนาาระบบการเลือกตั้งตลอดจนบรรดาการจัดโครงสร้างสถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับ

แนวความคิดที่ยอมรับว่าอำนาจสูงสุดในการปกครองนั้นเป็นของประชาชน ย่อมเป็นแนวทางที่เหมาะสมกว่าในการจะพัฒนาไปสู่สังคมที่มีลักษณะเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

กิตติกรรมประกาศ

ในการจัดทำบทความวิชาการเรื่องแนวทางการพัฒนาระบบการเลือกของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรแบบบัญชีรายชื่อตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2561 ในครั้งนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความรู้ของคณาจารย์คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก ที่ร่วมให้คำปรึกษา รวมทั้งได้ให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์ต่อการจัดทำบทความวิชาการและขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่เสียสละเวลาอันมีค่าที่ได้ให้ข้อมูล ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ เพิ่มเติมเนื้อหาให้สาระครบถ้วนสมบูรณ์เป็นประโยชน์ในทางวิชาการต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ดำริห์ บุรณะนนท์. (2539). *กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยกฎหมายเลือกตั้งและกฎหมายพรรคการเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมนิติ.
- นรนิติ เศรษฐบุตร. (2563). *บทความวิชาการสารานุกรมไทยสถาบันพระปกเกล้า*. อ้างคำว่า สส.แบบบัญชีรายชื่อ
- นันทวัฒน์ บรมานันท์. (2541). *กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญฝรั่งเศส ข้อคิดเพื่อการปรับปรุงกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญของไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายการศึกษา.
- บุญศรี มีวงศ์อุโฆษ. (2530). *กฎหมายเลือกตั้งเยอรมัน วารสารนิติศาสตร์*. 1(3)
- มานิตย์ จุมปา. (2542). *ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยพรรคการเมืองคณะกรรมการการเลือกตั้ง การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2541*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นิติธรรม.
- ราชกิจจานุเบกษา. (2540). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540*. มาตรา 99 เล่ม 114 ตอนที่ 57 ก น.18
- วุฒิสภา ตันไชย และสตีเฟน ธนาธิโชติ. (2558). *การสร้างดุลอำนาจภายในรัฐสภา: บทสังเคราะห์และข้อเสนอแนะ สำหรับการปฏิรูปรัฐสภาของประเทศไทย. วารสารสถาบันพระปกเกล้า*, 13(1).
- สมคิด เลิศไพฑูริย์. (2538). *พระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สมยศ เชื้อไทย. (2535). *คำอธิบายหลักรัฐธรรมนูญทั่วไป*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เรือนแก้ว.
- หยุด แสงอุทัย. 2513. *หลักรัฐธรรมนูญและกฎหมายเลือกตั้งทั่วไป*. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Alan Renwick. (2010). *The Politics of Electoral Reform: Changing the Rules of Democracy*. New York: Cambridge University Press.
- Hofmeister. Wilhelm. and Karsten Grabow. (2011). *Political Parties: Functions and Organization in Democratic Societies*. Singapore: Konrad Adenauer Stiftung.
- Konrad Hesse. (1999). *Grundzuege des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. 12. Aufl. Heidelberg Karlsruhe: n.p.,n.d.
- Shaun Bowler. (2013). *Todd Donovan and European Consortium for Political Research 2013*. The Limits of Electoral Reform. Oxford: Oxford University Press.
- Toby S. James. (2012). *Elite Statecraft and Election Administration: Blending the Rules of the Games?*. UK: Palgrave Macmillan.